

Ewa Rollnik-Sadowska¹

Katedra Ekonomii i Nauk Społecznych, Wydział Zarządzania,
Politechnika Białostocka

Rynek pracy na terenach wiejskich w krajach Unii Europejskiej

Labour market in rural areas in the European Union countries

Synopsis. Sytuacja na rynku pracy na terenach wiejskich w krajach Unii Europejskiej jest bardzo zróżnicowana. Wyraźnie widać dysproporcję pomiędzy krajami Europy Zachodniej i Środkowo-Wschodniej przechodzącymi uprzednio procesy transformacyjne. Stan ten determinowany jest głównie uwarunkowaniami demograficznymi kształtującymi strukturę podaży pracy na terenach wiejskich. Istotne są także czynniki ekonomiczne kreujące popyt na pracę, do których można na przykład zaliczyć wydajność pracy w rolnictwie, czy możliwości zatrudnienia poza rolnictwem. Nie bez znaczenia są także uwarunkowania regionalne poszczególnych obszarów określające, na przykład, ich atrakcyjność turystyczną, czy dostęp ludności wiejskiej do określonych usług i zasobów.

Słowa kluczowe: rynek pracy, tereny wiejskie, Unia Europejska, zatrudnienie, bezrobocie

Abstract. The situation on the labour market in rural areas in the European Union is very diverse. There is visible disparity between the countries of Western Europe and Central and Eastern Europe previously undergoing transformation processes. This condition is mainly determined by demographic factors shaping the structure of the labour supply in rural areas. There are also important economic conditionings, creating the demand for labour, which can include, for example, labour productivity in agriculture, and employment opportunities outside agriculture. Not without significance there are also regional conditionings specifying particular areas, for example, their tourist attractiveness, or access of rural population to specific services and resources.

Key words: labour market, rural areas, European Union, employment, unemployment

Wprowadzenie

Poziom rozwoju terenów wiejskich z jednej strony, w znacznym stopniu, determinuje stan gospodarki Unii Europejskiej, a jednocześnie oddziałuje na jakość życia mieszkańców. Produkty rolne niejednokrotnie zapewniają zaplecze dla eksportu. Na obszarach wiejskich generowana jest część wydatków konsumpcyjnych. Zapewniają one także zaopatrzenie ludności w żywność i surowce, stanowią lokalizację dla spędzania czasu wolnego, wypoczynku i turystyki. Natomiast tereny leśne przyczyniają się do przewycięzania zmian klimatycznych.

Jednocześnie, na wielu obszarach wiejskich w krajach Unii Europejskiej występują problemy społeczne i ekonomiczne, posiadające większą skalę niż na obszarach miejskich. Można do nich, między innymi, zaliczyć ograniczony dostęp ludności do pewnych usług i infrastruktury, złą sytuację na rynku pracy, ubóstwo, a w efekcie odpływ ludzi młodych i starzenie się społeczeństwa.

W 2012 roku ponad połowa terenów Unii Europejskiej (51,3%) została sklasyfikowana jako "głównie wiejskie"², które były zamieszkałe przez 121,1 miliona

¹ Dr, e-mail: e.rollnik@pb.edu.pl

ludności, reprezentującej ponad jedną piątą (22,3%) populacji UE-27. Tereny "pośrednie" stanowiły 38,7% obszaru i były zamieszkane przez 35,3% populacji. Natomiast tereny "głównie miejskie" pomimo, iż zajmowały jedynie 10% obszaru wspólnoty, to skupiały 42,4% jej ludności [Rural development... 2013a].

Analizując poszczególne kraje Unii Europejskiej pod kątem rozkładu przedstawionych powyżej typów obszarów wiejskich można stwierdzić, iż sytuacja jest bardzo zróżnicowana. Spośród 27. krajów członkowskich, Cypr, Luxemburg i Malta nie posiadają obszarów sklasyfikowanych, jako "głównie wiejskie" (na Cyprze i w Luksemburgu występuje tylko jeden obszar NUTS 3, określony, jako "pośredni", natomiast na Malcie występują 2 obszary, które zostały określone, jako "głównie miejskie"). Natomiast Irlandia posiada jedynie obszary "głównie wiejskie" i "głównie miejskie", na jej terenie nie występują zaś obszary "pośrednie". Na Słowenii natomiast nie zostały sklasyfikowane obszary "głównie miejskie".

Odmiennej stopień "nasylenia" terenami wiejskimi, które ze względu na zróżnicowane tempo i zakres wprowadzania zasad rynkowych posiadają różny stopień zaawansowania ekonomicznego, powoduje, iż w krajach Unii Europejskiej sytuacja terenów wiejskich nie stanowi jednolitego obrazu. Dotyczy to, między innymi, sytuacji na rynku pracy, reprezentującej wypadkową czynników demograficznych, ekonomicznych, czy społecznych.

Przyjętym w publikacji celem badawczym jest ukazanie sytuacji na wiejskim rynku pracy w krajach Unii Europejskiej w kontekście zatrudnienia i bezrobocia, a także wybranych czynników ją warunkujących.

Jako metodę badawczą zastosowano analizę źródeł wtórnych, w tym danych statystycznych pochodzących głównie z zasobów Eurostat i raportów Komisji Europejskiej dotyczących kierunków rozwojowych terenów wiejskich w krajach Unii Europejskiej.

Determinanty sytuacji na rynku pracy na terenach wiejskich

Sytuacja na rynku pracy zależy od wielu czynników. Kształtują ją głównie determinanty makroekonomiczne (czynniki ekonomiczne, demograficzne i polityczne) oddziałujące na popyt na pracę. Do najważniejszych z nich można zaliczyć [Hybel 2003]:

- tempo wzrostu gospodarczego,
- tempo przyrostu zasobów pracy,

² W 2010 roku Komisja Europejska wprowadziła nową typologię, zgodną z metodologią OECD. W oparciu o nią, tereny Unii Europejskiej na poziomie NUTS 3 są dzielone na "głównie wiejskie", "pośrednie" oraz "głównie miejskie". Zakwalifikowanie danego obszaru, do jednej z trzech kategorii, związane jest z definicją terenów miejskich i wiejskich. Tereny miejskie występują przy gęstości zaludnienia wynoszącej co najmniej 300 mieszkańców na km² oraz przy co najmniej 5000 mieszkańców. Obszary, nie spełniające tych kryteriów sklasyfikowane są, jako wiejskie. Tereny wiejskie są określane, jako "głównie wiejskie" (*predominantly rural*) jeżeli zamieszkuje je ponad 50% ludności rolniczej, "pośrednie" (*intermediate*) - ludność rolnicza stanowi 20-50% populacji, "głównie miejskie" (*predominantly urban*) - ludność rolnicza stanowi poniżej 20%. W ostatnim kroku rozpatrywane są wielkości miast znajdujących się na danym terenie. Region, który w oparciu o powyższe kryteria został sklasyfikowany, jako "głównie wiejski" staje się obszarem "pośrednim", jeżeli na jego terenie jest położone miasto posiadające ponad 200.000 mieszkańców reprezentujących, co najmniej 25% populacji regionu. Natomiast region "pośredni" zostaje przemianowany na "głównie miejski" przy założeniu, że na jego obszarze znajduje się miasto liczące ponad 500.000 mieszkańców reprezentujących, co najmniej 25% populacji regionu [Urban-rural typology 2011].

- dynamikę inwestycji,
- dynamikę eksportu i importu,
- sytuację gospodarczą w innych krajach,
- globalizację i integrację z Unią Europejską,
- politykę gospodarczą rządu.

Rozpatrując rynki pracy w ujęciu konkretnych cech terytorialnych, tak jak w przypadku wiejskiego rynku pracy, istotnym aspektem są także czynniki mikroekonomiczne, pojawiające się na poziomie gospodarstwa domowego, które kształtują profil podaży pracy, a także jej zdolność do podjęcia zatrudnienia. Można do nich zaliczyć poziom wykształcenia i wiek ludności, wielkość i kondycję ekonomiczną gospodarstwa rolnego, poziom uzyskiwanych dochodów oraz cechy osobowości, innowacyjność i przedsiębiorczość. Istotne dla kształtowania sytuacji wiejskiego rynku pracy są także czynniki mezoekonomiczne na poziomie regionu, takie jak rozwój infrastruktury technicznej na danym terenie, dostęp do edukacji, czy pomoc ze strony władz i lokalnych organizacji oraz ogólna sytuacja ekonomiczna danego regionu [por. Kraciuk 2009].

W niniejszej publikacji poddano analizie wybrane czynniki demograficzne oraz ekonomiczne. Tereny "głównie wiejskie" zamieszkuje 22,3% ludności Unii Europejskiej. Na poziom ten oddziałuje sytuacja w krajach, które skupiają znaczną część populacji unijnej i posiadają udział ludności rolniczej znacznie poniżej średniej (takich jak Wielka Brytania - 2,9%, Hiszpania - 7,4%, Niemcy -16,4%, Włochy - 20,2%, a także w mniejszym stopniu Holandia - z małą liczbą ludności, jednak z rekordowo niskim udziałem ludności rolniczej - 0,6%, Belgia - 8,6% i Szwecja - 16,2%) [Rural development... 2013a]. Najwyższy udział ludności zamieszkującej tereny "głównie wiejskie" został odnotowany w Irlandii i wynosił 72,4%. Znaczący udział ludności rolniczej, dużo powyżej średniej, występuje też w krajach Europy Środkowo-Wschodniej (od jednej trzeciej populacji w Czechach i w Polsce do ponad 50% na Słowacji).

Niekorzystną tendencją demograficzną występującą w ostatnich latach na terenach "głównie wiejskich" w Unii Europejskiej jest bardzo niski przyrost liczby ludności. Natomiast w 2011 roku zanotowany został spadek liczby ludności na tych obszarach. W 2008 i 2009 roku na terenach "głównie wiejskich" nastąpił wzrost liczby ludności zaledwie na poziomie 0,2% i 0,1%. W tym samym czasie na pozostałych obszarach wzrost ten kształtował się na poziomie pomiędzy 0,4% i 0,7%. W 2010 roku, populacja UE-27 na terenach "głównie wiejskich" pozostała na niezmiennym poziomie w porównaniu z rokiem poprzednim i spadła w 2011 roku o 0,1% (w tym czasie, w obydwu latach, liczba ludności na terenach "pośrednich" wzrosła o 0,2%, zaś "głównie miejskich" o 0,5%) [Rural development... 2013a].

W 2011 roku nastąpił wzrost ludności terenów "głównie wiejskich" w dziewięciu krajach członkowskich Unii Europejskiej, w tym w Belgii (7,9 na tysiąc mieszkańców), we Francji (5,3 na tysiąc mieszkańców), Irlandii (3,4 na tysiąc mieszkańców), w Wielkiej Brytanii (2,8 na tysiąc mieszkańców - w tym przypadku dane pochodzą z 2010 roku), Finlandii (1,6 na tysiąc mieszkańców), Słowacji (0,8 na tysiąc mieszkańców), we Włoszech (0,8 na tysiąc mieszkańców), Austrii (0,7 na tysiąc mieszkańców), Słowenii (0,6 na tysiąc mieszkańców).

Z drugiej strony, najwyższe spadki w liczbie ludności zostały odnotowane w krajach Europy Środkowo-Wschodniej - na Litwie (-20,1 na tysiąc mieszkańców), Łotwie (-20,0 na tysiąc mieszkańców) i w Bułgarii (-9,9 na tysiąc mieszkańców). Znaczący spadek liczby

ludności na terenach wiejskich Europy Środkowo-Wschodniej jest, przede wszystkim, powodowany wysokim ujemnym saldem migracji wewnętrznych (wyjazdy ludności wiejskiej do dużych miast), a także migracji zewnętrznych (w tym przypadku głównie grupy emigrantów stanowią osoby młode i kobiety) [Poverty... 2008]. Wśród krajów tzw. "starej piętnastki" największe obniżenie populacji na tysiąc mieszkańców na terenach "głównie wiejskich" nastąpiło w 2011 roku w Portugalii (-5,4) i w Niemczech (-4,5 - dane z 2010 roku) [Rural development... 2013a].

Regiony "głównie wiejskie" charakteryzuje także z reguły wyższy udział osób powyżej 65. roku życia niż w populacji ogółem dla danego kraju. W 2012 roku, średnio 17,8% ludności UE-27 stanowiły osoby w wieku powyżej 65. roku życia. Natomiast dla terenów "głównie wiejskich" udział ten wynosił 18,6%. Najwyższy odsetek osób w tym wieku na obszarach "głównie wiejskich" występował w Portugalii (23,3%), Grecji (21,8%), w Szwecji (21,6%) i we Włoszech (21,6%). Natomiast najniższy udział ludzi w wieku 65 lat i więcej zamieszkiwał w 2012 roku Irlandię (12,1%), Słowację (12,8%) i Polskę (13,5%).

Kolejnym miernikiem opisującym strukturę ludności jest wskaźnik obciążenia demograficznego (udział osób w wieku poprodukcyjnym wśród osób w wieku przed i produkcyjnym, a w tym przypadku określany, jako udział osób w wieku 65+ wśród ludności w wieku 15-64 lata). W 2012 roku w UE-27 wynosił on dla terenów "głównie wiejskich" 28,2%. Najwyższy poziom tego miernika występował w Portugalii (36,8%), Szwecji (34,5%), Grecji (33,9%) i w Hiszpanii (33,8%). Najniższy zaś na Słowacji (17,8%), w Irlandii (18,5%) i w Polsce (19,1%).

Analizując strukturę ludności ze względu na płeć, można zauważyć, że następuje odływ kobiet z terenów "głównie wiejskich" do obszarów "głównie miejskich" i/lub przepływ mężczyzn w przeciwnym kierunku. W 2012 roku zaledwie 29,7% terenów "głównie wiejskich" zanotowało udział kobiet powyżej średniej dla 27. krajów UE. Ta proporcja dla obszarów "głównie miejskich" wynosiła 42,4% [Rural development... 2013a].

Kolejną grupą czynników determinujących sytuację na rynku pracy na terenach wiejskich są czynniki ekonomiczne. Obszary "głównie wiejskie" tworzą zaledwie 15,3% PKB UE-27 (przy 54,3% dla terenów "głównie miejskich" oraz 29,2% dla obszarów "pośrednich"). Jednak dane statystyczne wskazują, że na przestrzeni dziesięciu lat (w okresie 2000-2010) wzrost gospodarczy na terenach "głównie wiejskich" był wyższy niż na pozostałych typach obszarów (3,2%, wobec 3% na obszarach "pośrednich" i 2,6% na terenach "głównie miejskich").

Poszczególne kraje Unii Europejskiej odznaczają się także odmiennym poziomem produktywności pracy w rolnictwie. W latach 2010-2012, kraje "starej piętnastki" wykazywały przeciętnie sześć razy większą produktywność pracy, niż 12. krajów, które przystąpiły do Unii Europejskiej w/lub po 2004 roku. Najwyższa wydajność występowała w małych krajach Europy Zachodniej – w Danii - 359% średniej UE-27, Holandii - 324% i Belgii - 259%. Z drugiej strony, kraje Europy Środkowo-Wschodniej wykazywały najniższą produktywność pracy (Łotwa - 23% średniej UE-27, Bułgaria - 26%, Polska - 27%, Rumunia - 29%) [Rural development... 2013b].

W krajach Unii Europejskiej ludność na terenach wiejskich osiąga przeciętnie niższe dochody, niż ta zamieszkała w miastach [Rural development... 2013a].

Istotnym czynnikiem decydującym o zaawansowaniu ekonomicznym danego obszaru jest rozwój usług. W przypadku terenów "głównie wiejskich" udział tego sektora

w tworzeniu PKB w 2010 roku wynosił 64,8% (podczas gdy na terenach "pośrednich" - 68,7%, zaś "głównie miejskich" - 78,6%). Najwyższy udział usług w kreowaniu wartości dodanej występował w Danii (73,1%), Francji (72%) i Belgii (71,9%). Natomiast najniższe znaczenie posiadał sektor usług w Holandii - 45,2% (jednak występował tam najwyższy, wśród krajów UE-27, udział przemysłu - 46,2%, przy średniej 23,8%) i Rumunii - 46,5% (udział przemysłu w tworzeniu PKB był ponadprzeciętny i osiągnął 34,1%, podobnie jak udział rolnictwa, leśnictwa i rybołówstwa - 11%, przy średniej 4,4%) [Rural development... 2013a].

Podczas gdy spada znaczenie sektora rolnictwa, leśnictwa i rybołówstwa dla rozwoju terenów wiejskich, coraz większego znaczenia nabiera dywersyfikacja gospodarki tych obszarów. W UE-27, w 2010 roku, 5,2% gospodarstw miało co najmniej jedno dodatkowe źródło dochodu poza wpływami z prowadzenia gospodarstwa rolnego. Ten udział kształtował się od 5,0% we Włoszech, Polsce, na Malcie, w Hiszpanii, Grecji, Bułgarii, Rumunii, na Cyprze i Litwie (w tym przypadku udział ten wyniósł zaledwie 0,8%) do ponad jednej trzeciej w Szwecji, Austrii i Danii (gdzie poziom ten osiągnął 52%) [Rural development... 2013a]. Pierwsza grupa krajów charakteryzuje się w większości występowaniem małych gospodarstw rolnych i niską mechanizacją rolnictwa, co sprawia, że jest ono pracochłonne i mało wydajne. Z drugiej strony występuje tam także mała ilość ofert pracy w sektorze pozarolniczym.

Istotnym czynnikiem determinującym sytuację na rynku pracy na terenach wiejskich jest dostęp ludności do nowych technologii, a przede wszystkim dostęp do Internetu. W tym zakresie tereny wiejskie w krajach Unii Europejskiej są ponownie znacznie zróżnicowane na niekorzyść krajów Europy Środkowo-Wschodniej. Natomiast wśród krajów UE-15 najtrudniejsza sytuacja, w tym aspekcie, występuje w Portugalii, Grecji i we Włoszech. Dostęp do cyfrowej linii abonenckiej (DSL – *digital subscriber line*) na terenach wiejskich w 2012 roku wahał się od 9% na Łotwie do 100% na Cyprze, w Holandii, czy Wielkiej Brytanii. Natomiast dostęp do szybkiego łącza internetowego najniższy był na terenach wiejskich w Rumunii (35,9% gospodarstw domowych), najwyższy zaś w Wielkiej Brytanii (87,2%) [Rural development... 2013b].

Zatrudnienie na terenach wiejskich w krajach Unii Europejskiej

Zróżnicowanie sytuacji na rynku pracy w poszczególnych krajach Unii Europejskiej wynika, między innymi, z potencjału podaży pracy oraz z zakresu popytu na pracę, a w tym wspierającej go polityki państwa. Nie bez znaczenia jest także prawo pracy regulujące relacje pomiędzy uczestnikami rynku pracy, skuteczność aktywnej i pasywnej polityki rynku pracy skierowanej do podaży pracy, a także efektywność systemu kształcenia w stosunku do potrzeb popytu na pracę.

Głównym miernikiem obrazującym sytuację na rynku pracy jest wskaźnik zatrudnienia, przedstawiający procentowy udział osób pracujących danej kategorii w ogólnej liczbie ludności danej kategorii [Aktywność ekonomiczna... 2014]. Uwzględniając dane dotyczące wskaźnika zatrudnienia na obszarach wiejskich w Unii Europejskiej³ można zauważyć zależność, że wielkość tego miernika wśród większości

³ W przypadku mierników rynku pracy, do analizy których dane zaczerpnięto z *Labour Force Survey*, przyjęto klasyfikację "stopnia urbanizacji" dla regionów na poziomie NUTS 2. Według tej klasyfikacji wyodrębniono:

starych krajów członkowskich UE-15, w 2012 roku była wyższa od średniego wskaźnika zatrudnienia dla danego kraju - tabela 1. Natomiast odwrotna zależność była widoczna w krajach Europy Środkowo-Wschodniej, gdzie wskaźnik zatrudnienia najniższy był na "terenach wiejskich", wyższy na obszarach "pośrednich", a najwyższy - na "terenach zurbanizowanych" i przewyższała go wartość średnia tego miernika dla danego kraju. Niskie wartości wskaźnika zatrudnienia na "terenach wiejskich" w Europie Środkowo-Wschodniej mogą być związane z wieloma problemami społeczno-ekonomicznymi na wsi, w krajach, które przeszły transformację ustrojową. Ludności z terenów wiejskich niejednokrotnie odebrano szereg przywilejów i zmniejszono zakres wsparcia państwa, a jednocześnie, w systemie wolnorynkowym, nie zapewniono odpowiedniego dostosowania infrastruktury i modernizacji gospodarstw rolnych do nowych realiów społeczno-gospodarczych. W krajach Europy Środkowo-Wschodniej występuje dualna struktura gospodarstw rolnych [The future... 2004]. Dotyczy to, między innymi, rozmiarów gospodarstw - podział na małe, funkcjonujące na pograniczu opłacalności i duże, zorientowane rynkowo gospodarstwa. Dominujące małe gospodarstwa rolne, niejednokrotnie, nie są w stanie zapewnić zatrudnienia wszystkim członkom gospodarstw domowych, a jednocześnie, niewystarczający popyt na pracę na terenach wiejskich nie oferuje im wystarczających alternatyw zawodowych.

Analizując sytuację w poszczególnych krajach można stwierdzić, iż w Unii Europejskiej najwyższy udział osób pracujących na terenach wiejskich w ogóle osób 15 lat i więcej występuje w Holandii - 77%, Niemczech - 75,6%, Austrii - 74,9%, Szwecji - 74%, Wielkiej Brytanii - 73,5%, Danii - 72,8%. Kraje te odznaczają się wysoką wydajnością rolnictwa. Występują na ich terenie duże gospodarstwa rolne, w większości posiadające ponad 100 ha (głównie w Wielkiej Brytanii, Danii, Niemczech, czy Szwecji - por. Martins, Tosstorff 2011). Nie bez znaczenia dla rozwoju gospodarstw rolnych na tych terenach jest polityka rolna Unii Europejskiej, premiująca duże gospodarstwa. Natomiast Holandia, po USA, jest jednym z największych eksporterów żywności na rynki światowe [Holland... 2012]. Austria zaś, poprzez ukształtowanie terenu, posiada bogate zaplecze turystyczne, co zapewnia zatrudnienie poza rolnictwem.

Z drugiej strony najniższe wartości wskaźnika zatrudnienia na terenach wiejskich występują w Bułgarii (50,7%), w Hiszpanii (52,2%), w Grecji (53%), na Węgrzech (53%), na Słowacji (55%) i na Litwie (55,4%). Poza Hiszpanią i Grecją, które znacznie odczuły skutki kryzysu ekonomicznego, podczas którego drastycznie pogorszyły się indykatory rynku pracy, pozostałe kraje stanowią przedstawicieli Europy Środkowo-Wschodniej.

Komisja Europejska za główne bariery wzrostu zatrudnienia na terenach wiejskich postrzega [Urban-rural typology 2011]:

- negatywne trendy demograficzne i odpływ młodych ludzi z terenów wiejskich,
- wysoki stopień koncentracji wokół relatywnie małej liczby form aktywności ekonomicznych,
- ubogą (lub brak) infrastrukturę,
- niski poziom dostępu do usług (takich jak szerokopasmowy internet),
- niski poziom umiejętności, wiedzy, przedsiębiorczości i innowacyjności,
- mało rozwinięty kapitał społeczny i instytucjonalny.

"tereny wiejskie" (*thinly-populated areas*), "pośrednie" (*intermediate urbanised areas*) i "zurbanizowane" (*densely-populated areas*).

Tabela 1. Wskaźnik zatrudnienia w krajach Unii Europejskiej w 2012 roku (w %)

Table 1. Employment rate in the European Union countries in 2012 (in %)

Kraj	obszary wiejskie	obszary pośrednie	obszary zurbanizowane	średnia dla kraju
Austria	74,9	73,1	68,7	72,5
Belgia	65,3	63,8	55,9	61,8
Bułgaria	50,7	59,0	64,1	58,8
Cypr	60,7	65,1	66,2	64,6
Czechy	65,7	65,6	68,5	66,5
Dania	72,8	73,0	72	72,6
Estonia	64,8	67,3	69,2	67,1
Finlandia	68,9	68,1	71,2	69,4
Francja	67,1	62,0	62,5	63,9
Grecja	53,0	49,7	51,3	51,3
Hiszpania	52,2	55,1	57,3	55,4
Holandia	77,0	76,4	73,4	75,1
Irlandia	57,6	58,3	60,7	58,8
Litwa	55,4	63,1	69,3	62,2
Luxemburg	65,0	65,1	68,0	65,8
Łotwa	59,8	62,7	66,1	63,1
Malta	57,5	61,2	57,4	59,0
Niemcy	75,6	73,5	70,4	72,8
Polska	58,5	58,7	61,8	59,7
Portugalia	62,8	62,8	60,5	61,8
Rumunia	60,2	56,2	60,9	59,5
Słowacja	55,0	61,6	66,9	59,7
Słowenia	64,1	63,7	64,6	64,1
Szwecja	74,0	73,6	73,7	73,8
Wielka Brytania	73,5	72,3	68,4	70,1
Węgry	53,0	57,9	61,7	57,2
Włochy	56,0	57,1	56,9	56,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Rural Development in the EU. Statistical and Economic Information. Report 2013*, European Commission 2013, s. 82.

Założenia nowych ram prawnych dla polityki rozwoju obszarów wiejskich na lata 2014-2020, przewidują, jako jeden z celów, wsparcie polityki zatrudnienia. Cele te dotyczą, między innymi [Rural development... 2013a]:

- wspierania konkurencyjności rolnictwa,
- zapewnienia zrównoważonego zarządzania zasobami naturalnymi, a także wsparcia działań w stosunku do klimatu,
- osiągnięcia zrównoważonego rozwoju terytorialnego gospodarek wiejskich i społeczności, w tym zwiększania zatrudnienia.

Bezrobocie a rynek pracy na terenach wiejskich w krajach Unii Europejskiej

Poza wskaźnikiem zatrudnienia, ważnym miernikiem opisującym sytuację na rynku pracy jest poziom bezrobocia. Zjawisko bezrobocia można analizować przez pryzmat różnych kryteriów jego wyodrębniania, przy czym dla potrzeb niniejszego opracowania zostały omówione te typy bezrobocia, które najczęściej występują na terenach wiejskich. Istotnym rodzajem bezrobocia, stanowiącym poważny globalny problem, w tym

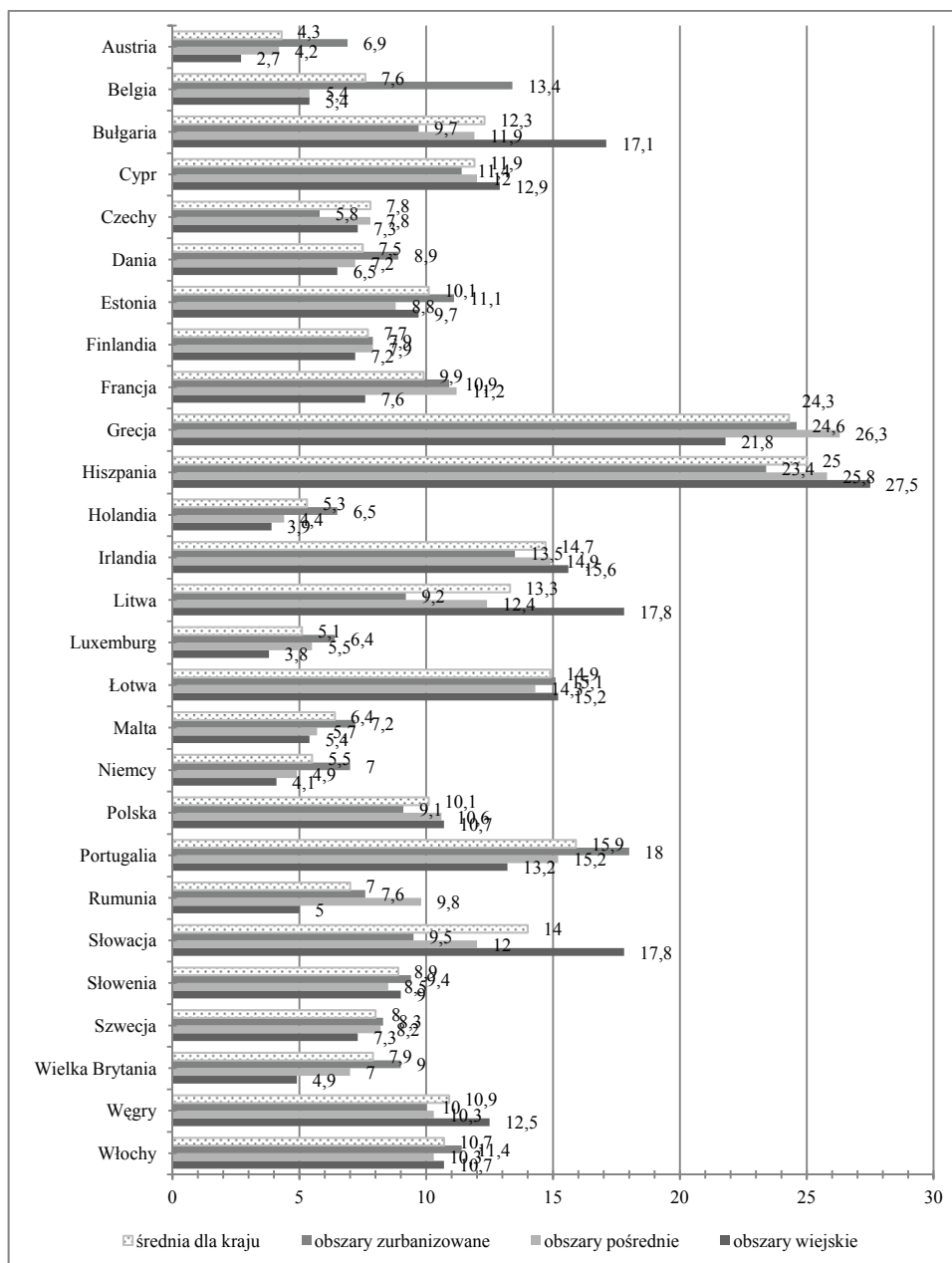
gospodarek europejskich, jest bezrobocie strukturalne. Występuje ono wówczas, gdy struktura bezrobotnych ze względu na zawód, kwalifikacje, wykształcenie i miejsce zamieszkania nie odpowiada strukturze istniejących wolnych miejsc pracy w tym przekroju. Skala niedopasowań strukturalnych, a tym samym rozmiary bezrobocia strukturalnego zależą od głębokości i szybkości procesów dostosowawczych, głównie w zakresie dostosowania podaży pracy do popytu na pracę [Kwiatkowski 2002]. Szybkość procesów dostosowawczych, implikujących ograniczanie bezrobocia strukturalnego, może stanowić poważną barierę na terenach wiejskich w Europie Środkowo-Wschodniej. Trudniej przechodziły one proces transformacji niż tereny zurbanizowane, a zasoby podaży pracy zamieszkujące tereny wiejskie miały i częściej nadal posiadają mniejszy dostęp do wiedzy i innowacji technicznych [Poverty... 2008].

Innym rodzajem bezrobocia, który przybrał na znaczeniu w dobie kryzysu ekonomicznego z 2008 roku i występuje zarówno na terenach miejskich, jak i wiejskich, jest bezrobocie cykliczne (koniunkturalne). Jego przyczyną jest spadek lub spowolniony wzrost produkcji, pociągający za sobą spadek popytu i wzrost bezrobocia (tzw. bezrobocie keynesowskie).

Obszary wiejskie, zwłaszcza krajów Europy Środkowo-Wschodniej, dotknięte są również problemem wysokiego bezrobocia ukrytego. Od początku procesu transformacji następowało różnicowanie się gospodarstw rolnych. Z jednej strony miała miejsce koncentracja produkcji, która pociąga za sobą uwalnianie nadwyżek siły roboczej z rolnictwa. Na drugim biegunie pozostaje bardzo duża liczba małych gospodarstw rolnych, nie przynoszących wystarczającego dochodu zabezpieczającego byt ich właścicieli, a generujących nadwyżkę zatrudnienia. Podstawowym problemem obszarów wiejskich jest obecnie niska produktywność w rolnictwie (połączona z ukrytym bezrobociem) oraz niewystarczająca liczba miejsc pracy poza rolnictwem [Kraciuk 2009].

Analizując dane dotyczące stopy bezrobocia (liczby osób bezrobotnych wśród populacji aktywnych zawodowo) w krajach Unii Europejskiej z podziałem na "tereny wiejskie", "pośrednie" i "zurbanizowane", można zauważyć, podobnie jak w przypadku wskaźnika zatrudnienia, znaczne zróżnicowanie – rys. 1. Najwyższy poziom stopy bezrobocia, zarówno na terenach wiejskich, jak i zurbanizowanych występuje, w krajach zmagających się ze znacznym bezrobociem koniunkturalnym - Hiszpanii (27,5% dla terenów wiejskich i 25% ogółem) i Grecji (odpowiednio 21,8% i 24,3%). Ponadto wysoki poziom stopy bezrobocia na "terenach wiejskich" (przy średniej dla UE-27 na poziomie 10%) w 2012 roku występował także na Litwie (17,8%), Słowacji (17,8%), w Bułgarii (17,1%) oraz w Irlandii (15,6%) i w każdym z tych przypadków poziom miernika na "terenach wiejskich" był wyższy od wartości średniej dla danego kraju. Polska, ze stopą bezrobocia na terenach wiejskich na poziomie 10,7% posiadała sytuację porównywalną z przeciętną sytuacją dla całej Unii Europejskiej. W tym przypadku należy jednak założyć występowanie bezrobocia ukrytego, gdyż według przyjętych przez BAEL definicji, członkowie rodzin pomagający w niepełnym wymiarze godzin, w prowadzeniu gospodarstwa rolnego, są traktowani, jako osoby pracujące i nie powiększają zasobu bezrobocia.

Krajami o najniższej stopie bezrobocia na "terenach wiejskich" w 2012 roku była Austria (2,7%), Luxemburg (3,8%), Holandia (3,9%), Niemcy (4,1%) i Wielka Brytania (4,9%). We wszystkich tych przypadkach stopa bezrobocia na "terenach wiejskich" była niższa od przeciętnej wielkości miernika dla danego kraju.

Rys. 1. Stopa bezrobocia w krajach Unii Europejskiej w 2012 roku, w %

Fig. 1. Unemployment rate in the European Union countries in 2012, in %

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Rural Development in the EU. Statistical and Economic Information Report 2013*, European Comission 2013, s. 88.

Podsumowanie

Odzwierciedleniem zróżnicowania rozwojowego terenów wiejskich w Unii Europejskiej jest sytuacja na rynku pracy. Wiejski rynek pracy można rozpatrywać w dwóch wymiarach - w aspekcie prowadzenia działalności rolniczej oraz zatrudnienia pozarolniczego. Dlatego też czynniki decydujące o sytuacji na wiejskim rynku pracy można podzielić na dwie grupy. Pierwszą stanowią determinanty oddziałujące na prowadzenie gospodarstw rolnych. Można do nich, między innymi, zaliczyć wielkość gospodarstw rolnych, stopień mechanizacji rolnictwa, czy poziom edukacji rolnej osób prowadzących gospodarstwa. Natomiast na zatrudnienie poza rolnictwem szczególnie wpływ ma dostęp do nowoczesnych technologii, poziom edukacji społeczeństwa determinujący umiejętność korzystania z usług ICT, czy stan infrastruktury transportowej. Czynniki oddziałującymi na obydwie wymiary wiejskiego rynku pracy są uwarunkowania demograficzne kształtujące strukturę podaży pracy.

Uwzględniając powyższe determinanty, na jednym biegunie występują kraje Europy Zachodniej (głównie Holandia, Austria, Wielka Brytania, Dania, Francja, Niemcy), które odznaczają się dobrymi miernikami wiejskiego rynku pracy. Funkcjonują w nich duże powierzchniowo, zmechanizowane gospodarstwa rolne warunkujące wysoką wydajność pracy w rolnictwie. Jednocześnie, przy szerokim dostępie do usług ICT i relatywnie dobrej infrastrukturze, występuje tam znaczny udział zatrudnienia poza rolnictwem. Nie bez znaczenia dla sytuacji na wiejskim rynku pracy jest prowadzona w tych krajach polityka zatrudnienia, przyjmująca odmienne założenia ideowe ze względu na różne modele polityki rynku pracy⁴, jednak prowadząca do zwiększenia skuteczności zarówno aktywnych programów zatrudnienia, jak i rozwiązań pasywnych [por. Rollnik-Sadowska 2013, 2014].

Na przeciwległym biegunie funkcjonują zaś kraje Europy Środkowo-Wschodniej z rozdrobnionymi gospodarstwami rolnymi, które charakteryzują się niską wydajnością pracy w rolnictwie, posiadające ograniczony dostęp do nowych technologii i brak alternatyw zawodowych poza rolnictwem (głównie Litwa, Łotwa, Bułgaria, Rumunia, Polska). Zła sytuacja na wiejskim rynku pracy w większości krajów Europy Środkowo-Wschodniej stanowi poważne zagrożenie dla rozwoju ich obszarów wiejskich, gdyż uruchamia zjawiska migracyjne i powoduje odpływ ludności.

Trudna sytuacja wiejskich rynków pracy występuje także wśród tych krajów EU-15, które dotkliwie odczuły skutki kryzysu ekonomicznego z 2008 roku (Grecja, Hiszpania) i zmagają się z wysokim bezrobociem koniunkturalnym lub posiadają bardzo niekorzystną strukturę wiekową ludności (Portugalia).

Najnowsze badania wykonane przez ManpowerGroup, zrealizowane wśród ponad 65000 pracodawców z 42. krajów i terytoriów, dotyczące trendów zatrudnienia w czołowych światowych gospodarkach, wskazują jednak na pierwsze sygnały rosnącego optymizmu przedsiębiorców [Manpower... 2014]. Wśród krajów Unii Europejskiej⁵, w II kwartale 2014 roku, wzrost zatrudnienia przewidywany jest nie tylko w krajach o wysokim bezrobociu koniunkturalnym (w Grecji o 5%, Hiszpanii o 4%, Irlandii o 2%), ale także w

⁴ Można wyróżnić cztery modele polityki rynku pracy - skandynawski (który reprezentują kraje nordyckie i Holandia), korporacyjny (Austria, Belgia, Francja, Niemcy, Luxemburg), liberalny (Wielka Brytania, Irlandia), śródziemnomorski (Grecja, Hiszpania, Portugalia, Włochy) [Nagel, Smandek 2010].

⁵ Badania są prowadzone dla 18. krajów UE (Austrii, Belgii, Bułgarii, Czech, Finlandii, Francji, Grecji, Hiszpanii, Holandii, Niemiec, Polski, Rumunii, Słowacji, Słowenii, Szwecji, Węgier, Wielkiej Brytanii, Włoch).

większości krajów Europy Środkowo-Wschodniej (poza Czechami). Optymistyczne plany, dotyczące zwiększenia zatrudnienia, posiadają pracodawcy z krajów, gdzie występuje trudna sytuacja na wiejskim rynku pracy, w tym z Bułgarii (+ 14%), Rumunii (+12%), czy Polski (+7%). Prognozują oni, między innymi, zwiększenie zatrudnienia w sektorze Rolnictwo/Leśnictwo/Rybołówstwo (w Bułgarii o 17%, w Polsce o 12%, zaś w Rumunii o 10%). Plany te, jeżeli okażą się trwałymi zmianami, przy odpowiednio opracowanej polityce restrukturyzacji obszarów wiejskich Europy Środkowo-Wschodniej, mogą zapobiec pogorszeniu sytuacji społeczno-ekonomicznej tych terenów i stopniowej redukcji różnic rozwojowych.

Literatura

- Aktywność Ekonomiczna Ludności Polski III kwartał 2013 r.* [2014], GUS, Warszawa.
- Holland is world-leading exporter of agri-food products [2012] [Tryb dostępu:] <http://www.hollandtrade.com/sector-information/agriculture-and-food/?bstnum=4909> [Data odczytu: luty 2014].
- Hybel J. [2003]: Ekonomiczne uwarunkowania rozwoju rynku pracy w Polsce w perspektywie integracji z UE, Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Kraciuk J.[2009]: Rynek pracy na wsi, Zeszyty Naukowe SGGW Problemy Rolnictwa Światowego, Tom 9 (XXIV).
- Kwiatkowski E. [2002], *Bezrobocie. Podstawy teoretyczne*, PWN, Warszawa 2002.
- Manpower Outlook Employment Survey Global* [2014], Q2/2014, ManpowerGroup.
- Martins C., Tosstorff G. [2011], *Agriculture and Fisheries*, Statistics in Focus, Eurostat, 18/2001.
- Nagel K., Smandek I. M. [2010], *Polityka rynku pracy i źródła jej finansowania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice.
- Poverty and social exclusion in rural areas* [2008], European Commission.
- Rollnik-Sadowska E. [2013], *System welfare state w Danii - główne założenia*, *Ekonomia i Zarządzanie*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Białystok.
- Rollnik-Sadowska E. [2014], *Polityka rynku pracy w Wielkiej Brytanii. Propozycje implementacyjne dla Polski*, *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice.
- Rural Development in the EU. Statistical and Economic Information* [2013a], *Report 2013*, European Commission,
- Rural development statistics by urban-rural typology [2013b] [Tryb dostępu:] http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Rural_development_statistics_by_urban-rural_typology [Data odczytu: luty 2014].
- The future of rural areas in the CEE new member states [2004] Network of independent agricultural experts, IAMO, Halle.
- Urban-rural typology [2011] [Tryb dostępu:] http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Urban-rural_typology [Data odczytu: luty 2014].